

ENSENYANÇA DE LA PSICOLOGIA: LA PROPOSTA DEL LICEU PSICOLÒGIC

Josep Roca Balasch

Liceu Psicològic

jroca@liceupsicologic.org

www.liceupsicologic.org

Resum

Es parteix de la idea de que no tenim, en psicologia, un paradigma que justifiqui i ordeni el conjunt de dades i continguts dels que disposem actualment. Hi ha, més aviat, tres intents paradigmàtics que són la psicoanàlisi, el conductisme i el cognoscitivisme, però els tres han fracassat en el seu intent de convertir-se en el plantejament global de la psicologia. La proposta del Liceu Psicològic, davant aquest estat de coses consisteix en situar la psicologia diferencial, la psicologia funcional i el conjunt d'aplicacions de la psicologia dins d'un marc classificatori de les ciències. En aquest marc, la psicologia funcional esdevé la psicologia bàsica i fonamental. Per a aquesta psicologia es proposa l'adopció del Model Teòric de Camp entès com a una estructura de causes, especificant-ne cinc que es presenten com a necessàries i suficients. Es conclou amb la idea que un model teòric de camp compartit per les altres ciències funcionals seria desitjable i podria significar el situar la psicologia com a ciència de ple dret entre aquelles ciències naturals.

Resumen

Se parte de la idea de que no tenemos, en psicología, un paradigma que justifique y ordene el conjunto de datos y contenidos de los que disponemos actualmente. Hay, más bien, tres intentos paradigmáticos que son el psicoanálisis, el conductismo y el cognoscitvismo, pero los tres han fracasado en su intento de convertirse en el planteamiento global de la psicología. La propuesta del Liceu Psicològic, ante este estado de cosas, consiste en situar a la psicología diferencial, la psicología funcional y el conjunto de aplicaciones de la psicología dentro de un marco clasificatorio de las ciencias. En este marco, la psicología funcional se convierte en la psicología básica y fundamental. Para esta psicología se propone la adopción del Modelo Teórico de Campo entendido como una estructura de causas, especificando cinco que se presentan como necesarias y suficientes. Se concluye con la idea de que un modelo teórico de campo compartido por las otras ciencias funcionales sería deseable y podría significar el situar a la psicología como ciencia de pleno derecho entre aquellas ciencias naturales.

Abstract

There is not a paradigm in psychology with which we can justify and order the data and contents available nowadays. Rather we have three theoretical models: psychoanalysis, behaviorism and cognitivism that have not succeeded in becoming a paradigm for psychology. The theoretical proposal of the "Liceu Psicològic", facing this situation, consists in defining Differential Psychology, Functional Psychology and the applications of both psychologies in the context of general science. Then, it is assumed that Functional Psychology is the nuclear and fundamental psychology and that the Theoretical Field Model is the best theoretical approach for it. The Field Model is conceived as a structure of causes and five causes are defined as necessary and sufficient for the explanatory purposes of psychology. Finally, it is argued that a Field Model, shared by other functional sciences, could signify for psychology to be recognized as a natural functional science.

El tema és, primer de tot, què s'ensenya, quan parlem de psicologia. Una resposta empírica a aquesta qüestió està en els plans d'estudis actuals: són una barreja de dades i teories sense un criteri unificador. I és que encara que existeixen dades i continguts psicològics

consolidats, aquests són presentats d'una manera que resulta dispersa i inconnexa. La raó d'això és que no existeix un paradigma, com a plantejament general psicològic, que permeti un ordenament coherent de tot el que se sap i que a més doni valors ponderats a cada una de les aportacions que s'han fet i que es fan, contínuament, al saber psicològic. A aquesta realitat, que es podria definir com de sincretisme infantil psicològic, s'hi suma l'existència de teories i models pensats per a orientar la pràctica aplicada que els psicòlegs i altres professionals fan en diferents àmbits. La cosa aleshores es complica encara més, ja que tenim models per a tots els gustos i per a totes les circumstàncies. I així no es progressa cap a la unitat teòrica connatural a la ciència. L'ensenyança de la psicologia, a nivell teòric, consisteix doncs en presentar el conjunt de teories i models amb utilitats diverses, seleccionant interessadament les dades i els continguts de base experimental o empírica que han anat sorgit al llarg dels anys d'existència de la psicologia. Amb aquesta dinàmica, la idea que s'ha acabat imposant, és que més que parlar de ciència psicològica s'ha de parlar d'una "cultura psicològica" (Caparrós, 1984). Cap dels models en voga té un plantejament suficient ni unitari dels fenòmens psicològics i cap d'ells tampoc manifesta una preocupació decidida per a situar la psicologia en l'estructura de la ciència global. Hi ha diferents criteris i postulats, hi ha diferents teories i models i hi ha, per sobre de tot, una desubicació de la psicologia en el concert de les ciències naturals. Tot plegat obeeix a múltiples raons però, sens dubte, el fet que la psique se segueixi definint com una realitat espectral contraposada al cos, però existint dins del cos, hi juga un paper fonamental. La poca solvència de la psicologia dualista com a ciència és tal que no resulta estrany sentir dir que la psicologia no és, ni pot ser, una ciència.

I així estem.

Paradigmes fallits

Es pot dir que hi ha hagut tres grans intents de plantejar un paradigma general i vàlid per a tota la psicologia: la psicoanàlisi, el conductisme i el cognoscitivisme.

La psicoanàlisi és la proposta amb més ressò social però amb menys contingut psicològic. En primer lloc, la psicoanàlisi entén que fenòmens mentals resten com uns fenòmens als quals s'hi arriba per un mètode completament diferent al de les altres ciències i postula que només s'arriba amb plenitud a ells en base a un procés interpretatiu, només accessible als iniciats. No crec que hagi d'estranyar que s'hagi comparat aquest mètode de coneixement amb un mètode iniciàtic impropï de la ciència i propi d'organitzacions sectàries. De fet ha estat un model per a l'actuació mèdica i terapèutica i no pas un model psicològic pròpiament ja que, en cap moment, ha presentat una teoria del psiquisme humà que inclogués tots els temes psicològics no directament relacionats amb la pràctica terapèutica. No és, en efecte, un plantejament que tingui un discurs sobre temes psicològics claus com són l'enteniment humà o els fenòmens perceptius. Tampoc té un discurs sobre els factors o les variables que expliquen la variació quantitativa de la funcionalitat psíquica, entre altres mancances. A banda d'això, la psicoanàlisi està basada en una metàfora hidràulica i en lloc d'adonar-se que s'està parlant metafòricament i marcar així la diferència entre el vehicle i el tòpic tractat, els conceptes derivats han pres carta de naturalesa psicològica i es parla de pressions internes i externes, de vàlvules de control i escapament i d'altres artefactes netament especulatius. El seguiment crèdul de la metàfora hidràulica també ha fet que el llenguatge psicoanalític acabi essent estrany a un plantejament naturalista de l'home, com ho demostra que creï i mantingui qüestions impossibles de resoldre com és el preguntar-se sobre on és l'inconscient o com es connecta la psique i l'organisme.

El conductisme ha estat una altra cosa, i és evident que els seus principis i postulats han acostat la psicologia al plantejament que la ciència té en altres àmbits. Això no obstant les seves limitacions, al meu entendre, també són clares. En primer lloc, la definició de la psicologia com a estudi de la conducta ha fet que desaparegués l'objecte formal de la psicologia. Aquest aspecte és clau i és crític ja que no es pot pretendre dir que la psicologia estudia la conducta dels individus quan totes les ciències estudien aquesta mateixa conducta. Aquesta és la evidència que s'imposa a qui, com jo, ha pretès i pretén estudiar la conducta en el context de les altres ciències naturals. Així, com ja he fet notar repetidament en altres escrits, la conducta d'un esportista és estudiada pels físics, els fisiòlegs, els psicòlegs els sociòlegs i no té cap sentit dir que la psicologia estudia la conducta. Perquè tots els científics citats ho fan. L'absurd de pretendre definir la psicologia així ha portat, precisament, el conductisme a la seva inutilitat teòrica (Roca, 1988).

La dependència ideològica i terminològica del conductisme respecte de la teoria reflexa i d'un determinisme de tipus biològic, d'altra banda, va hipotecar les possibilitats d'un model que pretenia ser paradigma però que ha quedat limitat a un discurs curt sobre els fenòmens psíquics i, a més, tergiversat pels seu interès aplicat. En efecte, la dependència teòrica de la biologia s'ha manifestat en l'ús també impropï de la metàfora del reflex en fenòmens que no són reactius sinó associatius. Això ha fet que es parlés d'estímul i respostes, de medi i organisme d'una manera tal que resultava impossible deslligar-se dels esquemes interpretatius biològics. D'altra banda, allò que ha acabat transcendent del conductisme ha estat la seva dimensió aplicada i el seu caràcter de discurs per a realitzar "modificació de conducta", i no pas la seva dimensió com a un discurs per a reorganitzar la psicologia amb un enfocament naturalista.

Cal dir, encara, que el conductisme tampoc no va realitzar una consideració de tots els fenòmens psíquics, més aviat els va reduir explicativament a un esquema simple com el de la "triple relació de contingència" skinneriana que no contempla les diferents dimensions d'adaptació humana i tampoc presenta un discurs solvent en el tema de l'evolució individual. Així, per exemple, els fenòmens perceptius, com el percebre el moviment, s'enquibien dins el concepte de discriminació i altres fenòmens com el de la interpretació teòrica o l'evolució individual no mereixien una formulació de principis causals diferents al de l'esquema bàsic de condicionament operant. Tampoc l'evolució requeria, des d'aquest esquema funcional, l'atenció a altres dimensions de causalitat.

L'error fatal, però, ens va venir del cognocitivism, ja que lluny de ser una nova tesi es va presentar com una síntesi, tant a nivell teòric com aplicat, de les clàssiques dualitats ment i cos, i interior i exterior. Dualitats que ara es consagren com a vàlides pel fet de formular principis que integren cognició i conducta, i activitat interna i externa de l'organisme. Així, sense tocar la indefinida conducta, el cognocitivism va voler posar l'èmfasi en els fenòmens interiors, retornant-nos a l'època de la filosofia mental i als problemes de la connexió entre la ment i el cos d'impossible solució. Aquest model teòric ha emfatitzat la idea de "processos interns" amb una sèrie de despropòsits, a efectes de convertir-se en paradigma. Primer, ha pretès copar el sentit i la funcionalitat de fenòmens com "memòria" "motivació", "atenció" i altres com si aquests fenòmens fossin exclusivament psicològics. Ha estat, evidentment, una fallida conceptual i professional. Perquè, per exemple, "memòria" no és un concepte exclusiu de la psicologia: hi ha memòria física -"memòria dels materials"-, memòria biològica - qualsevol reacció preestablerta a un estímul- i hi ha memòria social -quan, per exemple, un poble s'organitza per a commemorar una data un fet. No té cap sentit parlar de la memòria. Segon, ha pretès explicar des de teories exclusivament psicològiques temes com, posem per cas, la "motivació". La motivació és física, és biològica i és sociològica, a banda de psicològica, ja que als éssers humans ens afecta i ens mou tot allò que afecta al cos, tot allò que afecta l'organisme i tot allò que afecta l'individu com a ciutadà. En conseqüència, no es pot pretendre convertir aquests conceptes en conceptes exclusius o bàsics de la psicologia, so pena d'organitzar un discurs deslligat del discurs de les altres ciències que parlen del mateix. Tant en aquest com en altres conceptes, les preguntes haurien de ser: quina és la característica funcional de la memòria psíquica i què explica la psicologia de la motivació.

Encara hi ha un tercer despropòsit i és anomenar processos a allò que son acció, per exemple "percepció", o disposició, com per exemple "intel·ligència", o estat, com per exemple, "motivació. Jo entenc (Roca, 2001) que s'ha utilitzat procés volent significar fenòmens -volent-los afermar i afermar-se els psicològics- però sobretot caient víctimes de la metàfora de la màquina de moda, que es l'ordinador que processa. Això ha estat un desastre conceptual, amb molts precedents en psicologia! A aquesta doctrina oficial dels processos, inspirats en l'ordinador, només l'hi faltava la presència dels neuròlegs i les neurociències per acabar afirmant que els processos són producte de l'activitat del cervell. Això ja ha estat un despropòsit interdisciplinari!. En base a aquest despropòsit, es pot tornar a sentir, com a anunci científic pretesament avançat, que els processos es localitzen en llocs concrets del cervell i que la conducta humana, en general, s'explica suficientment pel funcionament d'aquest òrgan. Sembla que no han servit de res els avisos de grans neuròlegs i psicològics, els quals afirmaven que no és el mateix identificar les zones cerebrals que afecten, per exemple, la memòria que explicar el què és la memòria.

El més greu però és que, amb els reduccionismes biològics, s'ha iniciat la psicologia sense psique. Una psicologia sense fenòmens psicològics i uns psicològics, alienats conceptualment, que assumeixen acríticament -n'hi ha exemples a per tot- que l'explicació dels fenòmens psíquics s'ha de realitzar atenent al substrat biològic. Per si aquesta tendència no

fos prou forta, ha aparegut últimament una tendència, anomenada "sociobiologia", la qual ja en el mateix nom deixa clar que entre la sociologia i la biologia poden explicar els fenòmens humans, tant cognitius com conductuals, ja que l'esquema adoptat per a tot és l'esquema reactiu segons el qual hi ha un organisme preprogramat a reaccionar i comportar-se i, d'altra banda, hi ha el medi inespecífic que genera estímuls, sense importar de discriminar si els estímuls obeeixen a una dinàmica física o química, vital o social. L'esquema de la reacció, de l'estímul i la resposta, s'ha imposat definitivament amb l'afegit, d'una pobresa intel·lectual ja preocupant, segons la qual el model té futur perquè al cervell hi ha milions d'interconnexions per a descobrir i que tot resultarà molt complex. El panorama al que ens aboca el biologicisme és, en tot cas, psicològicament desolador.

Encara que la pretensió dels models teòrics que acabo de referir ha estat el convertir-se en paradigma, no n'hi ha cap que ho hagi aconseguit ni tampoc que hagi establert un sistema de connexions raonat del discurs psicològic amb les altres ciències naturals. En alguns casos és evident que el que han aconseguit és, precisament, anul·lar aquell discurs. Hi ha, en tot cas, un mosaic de models que acaba essent el contingut teòric de la psicologia i hi ha, encara, una afirmació de naturalitat dels fenòmens estudiats que no convenç ningú. Però hi ha llocs de treball, hi ha congressos i revistes, estudiants i congressistes, i l'estructura de consum psicològica no sembla estar en perill, no obstant que els psicòlegs no tenen cap autoritat en parlar dels fenòmens psíquics ni davant els científics ni davant la societat. Qualsevol psiquiatre o neuròleg, qualsevol filòsof o líder espiritual, pot tenir d'entrada tanta o més credibilitat que un psicòleg a l'hora de parlar dels fenòmens psíquics. I així ens va.

El liceu psicològic

La institució virtual del Liceu Psicològic www.liceupsicologic.org es va fundar l'any 2000 amb la idea d'oferir una proposta de concepció de la psicologia i de potenciar els autors que hi volguessin participar. El Liceu Psicològic és una institució lliure d'ensenyança de la psicologia, respecte de l'estructura acadèmica de la universitat actual, i que està centrada en el tema de la definició de la psicologia. És lliure, també, de qualsevol lligam econòmic entre els seus membres. El centrament, doncs, en el discurs teòric psicològic és total i aquesta és la seva gràcia.

Per a plantejar la proposta de concepció de la psicologia amb la que treballem al Liceu Psicològic ho farem en dos aspectes bàsics i fonamentals. El de la situació de la psicologia en el context de la ciència natural general i en la concepció concreta que es fa de l'anomenat "Model Teòric de Camp", de cara a definir la psicologia com a ciència funcional bàsica. Aquests dos aspectes es troben desenvolupats en l'obra "Psicologia. Una introducció teòrica" (Roca, 2006) i en el conjunt dels textos que es troben en la web referida més amunt.

Classificació de les ciències

La meua incorporació com a professor de psicologia a l'Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya, l'any 1976, em va comportar una immersió en la idea de la multifuncionalitat dels fenòmens humans, concretats en l'esportista, i en la idea de la multidisciplinarietat en l'estudi del fenomen genèric de l'esport. La necessitat de definir la psicologia i el treball del psicòleg en aquell àmbit ha estat clau en la proposta teòrica de definició de la psicologia.

La idea de la multifuncionalitat va agafar un sentit ple en el fet d'observar que temes rellevants en aquell àmbit i prou diversos, com poden ser la velocitat de reacció o el desenvolupament motor, no podien ésser explicats per una sola disciplina sinó que necessitaven el concurs de vàries. De fet els mateixos plans d'estudi ja ho contemplaven. Així, en aquell àmbit, ningú posava cap resistència a la idea que la velocitat de reacció depenia de la dinàmica mecànica de l'acció corporal –física-, de la dinàmica fisiològica dels sentits i de tot l'organisme –biològica-, de la dinàmica perceptiva del psiquisme individual que permetia entendre, per exemple, l'anticipació, i de la dinàmica social que fixava situacions i accions esportives en què era rellevant la velocitat i que també la determinava, per exemple, al canviar les maneres de fer una sortida en atletisme.

Aquest consens en l'existència de múltiples nivells funcionals per explicar la acció o la conducta humana va ésser definitiva a l'hora de descartar epistemològicament qualsevol teoria

basada en la dualitat entre ment i cos – simplement ja no tenia sentit-, i a l'hora de proposar-se definir la psique como una funcionalitat o comportament plenament natural. En canvi, la connexió amb la idea aristotèlica de concepció de la naturalesa en termes de nivells funcionals o animacions es va enfortir de manera decisiva. Fou a partir d'aquí que la idea de que la Física, la Biologia, la Psicologia i la Sociologia representaven, a l'actualitat, l'afirmació de l'existència de nivells funcionals en la naturalesa, va agafar força i va servir de idea bàsica per a la classificació de les ciències que es proposa tot seguit.

Al costat d'aquest plantejament multifuncional per a explicar el comportament de l'esportista, hi havia també l'evidència que existien disciplines que actuaven de manera diversa en el seu estudi. Així vaig arribar a la conclusió, també àmpliament compartida, de que hi ha un tipus de ciència que descriu, amb criteris morfològics o topogràfics, la realitat natural i que és diferent a la ciència funcional referida més amunt. És el cas de ciències com l'Anatomia que estudia el cos humà, en termes dels seus òrgans i de la seva situació o posició relativa respecte dels altres òrgans. És, però, també el cas de l'Antropologia que descriu les diferents pràctiques esportives segons la cultura i el seu moment històric. I em va ser necessari concloure que també era el cas de l'anomenada Psicologia Diferencial en la mesura que es dedicava a descriure i classificar les accions humanes en termes de diferències individuals en el Temps de reacció o en les habilitats físiques i esportives que cada individu presentava. Connectava així amb tots els qui des de fa molt, com Turró (1925), parlen d'una ciència morfològica clarament diferenciada d'una ciència funcional o bàsica.

A l'esport, com en tots els àmbits dels què s'ocupa la ciència, hi havia unes altres ciències plenament arrelades. De fet eren les que donaven nom als estudis. Em refereixo a l'Educació -Física- i a l'Entrenament -Esportiu-. A elles s'hi afegien la medicina -de l'esport- per a atendre els lesionats i demès contingències de la salut, els enginyers i els informàtics per temes relatius als materials esportius i a tota la instrumentació que requereix l'esport i, encara, els directius i polítics que tracten de l'organització de l'activitat física i l'esport en la nostra societat. Tots aquests professionals assumien unes tasques d'intervenció sobre l'esportista, amb una singularitat del saber científic nítidament diferents del de les ciències morfològiques i de les funcionals. Tots ells representaven la ciència tecnològica; és a dir aquella que se centra en desenvolupar tècniques d'intervenció sobre l'esportista i tot l'univers d'actuació que pogués afectar el seu rendiment.

Hi havia encara unes activitats científiques notables com eren les referents a la Lògica i la Matemàtica, les quals apareixien més com a disciplines per al coneixement científic que com a ciències pròpiament dites. Aquesta és una concepció d'aquestes dues activitats també àmpliament acceptada i raonada.

En el quadre que segueix (Figura 1) presentem el resultat de les reflexions apuntades, resumint la nostra concepció de la ciència, amb la psicologia plenament integrada al seu interior.

Pel que fa a la Psicologia, el quadre dona tres idees definitòries bàsiques.

La primera és que hi ha una modalitat de psicologia que realitza de manera objectiva i sistemàtica una observació i classificació de les maneres de comportar-se dels individus humans, també dels altres individus animals, i que és la Psicologia Diferencial. Aquesta tasca descriptiva la comparteix amb altres disciplines com l'Antropologia a nivell social i l'Etologia a nivell biològic. Activitats científiques rellevants com són el diagnòstic i el pronòstic psicològic en temes com la intel·ligència, la personalitat i la psicopatologia s'enquibeixen en aquest marc d'actuació científica i tenen una gran rellevància en el funcionament de la nostra societat. Des del Liceu Psicològic hem fet algunes aportacions concretes a aquesta Psicologia Diferencial, com són la proposta d'un test de ritme mitjançant la mesura de la sincronia (Montilla, 1998) i un test d'intel·ligència tàctica (Bou i Roca, 1998), un estudi evolutiu de l'equilibri al llarg del cicle vital (Cabedo, 2005) i un estudi correlacional entre el rendiment cognoscitiu i el rendiment en habilitats físiques i esportives (Morales, 2004).

La Psicologia fonamental, però, és la Psicologia Funcional, és a dir, aquella que s'ocupa de l'explicació del comportament i ho fa en el context de les altres ciències naturals funcionals. Concretament, al costat de la Física i la Química, al costat de la Biologia i al costat també de la Sociologia. Aquestes quatre ciències atenen als diferents nivells funcionals en què es pot analitzar la naturalesa en general y la naturalesa humana en particular, realitzant així l'explicació del seu funcionament. No cal dir que, amb aquest plantejament, la idea de la multifuncionalitat queda plenament justificada – no és un discurs buit- i la psicologia hi és a dins amb tota naturalitat. Ho tractem al següent apartat.

El tercer aspecte particularment rellevant del quadre classificatori de les ciències és que indica que la psicologia aplicada no existeix com a tal i que és l'Educació, com a tecnologia general que intervé sobre el comportament, la que assumeix les aplicacions dels coneixements psicològics. Ho fa de manera equivalent a com la medicina aplica els coneixements biològics i fisiològics, l'enginyeria aplica els coneixements fisicoquímics i la política aplica els coneixements sociològics. Aquest és un punt d'una gran transcendència científica, professional i laboral, no cal dir-ho. No és el lloc aquí de tractar-ho, però la proposta conté uns aspectes clau de cara a la definició de la psicologia i l'organització de la ciència que volem subratllar. El primer és que els coneixements psicològics són la base científica de la tecnologia educativa i s'hauria d'actuar en conseqüència a tot arreu on correspongui: als plans d'estudi, a l'organització de les universitats i al plantejament de les acadèmies i els col·legis professionals. La segona és que cal un re-dimensionament del concepte d'Educació que inclogui tecnologies més específiques que pot ser l'Entrenament Esportiu i que inclogui també totes les actuacions reeducatives i terapèutiques necessàries en la societat del benestar actual. No cal dir que els psicòlegs que treballen en aquests àmbits aplicats haurien d'assumir la seva pertinença a una activitat tecnològica i, alhora, haurien de deixar de pretendre definir la psicologia des d'aquesta praxis.

Figura 1. Classificació de les ciències.

Ciències morfològiques			Ciències funcionals			Ciències tecnològiques
Distribució	Composició	Maneres	Qualitat	Quantitat	Evolució	
Geografia humana Demografia		Antropologia i narracions històriques Lingüística sincrònica i diacrònica	Sociologia Economia	Lleis sociològiques	Història	Política
		Psicologia diferencial sincrònica i diacrònica Psicologia comparada Psicopatologia	Psicologia	Lleis psicològiques	Psicologia evolutiva	Educació
Geografia animal i vegetal	Anatomia Class. Zoològiques i botàniques	Descripcions etològiques	Biologia Fisiologia	Lleis biològiques	Biologia evolutiva i del creixement	Medicina
Geografia física	Mineralogia Geologia Astronomia i Cosmologia		Física i Química	Lleis físiques i químiques	Història de l'univers	Informàtica Enginyeria Arquitectura
Lògica			Matemàtica			
Disciplines			Formals			

Model teòric de camp psicològic

La psicologia és l'estudi de la psique, i la psique es defineix com la funcionalitat associativa –en qualitat, quantitat i evolució– que significa l'adaptació dels organismes a les funcionalitats fisicoquímica, vital i social que presideixen la seva existència.

“Psique” és un concepte ben natural, tant com ho pot ser vida o matèria. Els prejudicis dels qui igualen psíquic amb espiritual han de quedar fora de la definició d'una ciència justificada i, històricament, rellevant com ho és la psicologia. Utilitzar la paraula “ment” és

devaluar el concepte de psique ja que aquest concepte és més ampli i, per tant, facilita la definició de l'univers de fenòmens que interessin la nostra ciència.

El concepte de funcionalitat és sinònim d'animació i, amb l'afirmació que la natura es concep científicament com un conjunt integrat d'animacions, la psicologia s'insereix de ple en el discurs científic. Es podria utilitzar el concepte de comportament o el de conducta, en lloc del de funcionalitat, però això tindria l'inconvenient de tornar morfològic quelcom que és necessari concebre com a dinàmica o animació, a banda de què, com hem dit, conducta és un terme genèric i objecte material de totes les ciències.

El concepte d'associació és el distintiu de l'animació o nivell funcional psicològic. Associació és relació construïda entre reaccions orgàniques o vitals i, essent plenament natural, és diferent d'altres relacions com són les relacions commutatives que estudia la física, les relacions reactives que estudia la biologia i les relacions convencionals que estudia la sociologia. En aquest punt cal subratllar que totes les ciències estudien relacions, però el que les distingeix és el tipus o la forma de relació en què es fixen i a partir de la qual defineixen la seva ciència funcional. En totes elles, però, el concepte de "relació funcional" és clau ja que és sinònim de causa i així acompleixen la idea de que la ciència bàsica i més fonamental consisteix en l'estudi de les causes. La psicologia ha de fer front al concepte de causa i a tota la seva potencialitat i, en aquest sentit, entenem que la concepció de les causes - formal, final, material i eficient- aristotèliques són molt més que un discurs filosòfic de referència. El concepte de "camp" en ciència teòrica actual significa, al nostre entendre, el plantejament integrat de causes o relacions funcionals. Amb el desenvolupament de l'anomenat "Model teòric de camp" que hem fet nosaltres (Roca, 2006) i que es representa i es resumeix a la Figura 2, utilitzem aquelles causes aristotèliques en el marc de la idea d'estructura funcional que ha vingut a oferir el model de camp en la ciència actual.

La primera causa o relació funcional a considerar és la formal i aquesta fa referència, precisament, al nivell funcional que cada ciència destaca del funcionament de la naturalesa i de la conducta humana en particular. La relació associativa és, com dèiem, la que identifica la psicologia. En el diagrama del nivell funcional psicològic de la Figura 2, ho representem amb les línies que uneixen els elements participants (E). Forçant, a efectes heurístics, el concepte d'associació distingim entre associació d'elements i associació de valors d'elements i, també, entre associació temporal i associació modal. Aquestes distincions es representen amb línies contínues i contínues-discontinues i amb línies rectes simples i rectes compostes formant un arc, respectivament. Al fer-ho queda clar que el concepte d'associació té un sentit abstracte que admet un desglossament funcional i paramètric. La identitat que ens atorga aquest concepte de cara a definir la singularitat funcional que ocupa tota la psicologia està fora de dubte. És el concepte que ens convé perquè assenyalava una forma singular de relació i pot ser fàcilment traduïda, mitjançant el desglossament apuntat, per conceptes més concrets que abasten tots els fenòmens psicològics bàsics. Així, Condicionament, Constància i Configuració perceptiva, Percepció del Temps i Percepció de l'Espai, o Coneixement i Interpretació Cognoscitiva són tots ells conceptes que poden definir-se en base a l'associació.

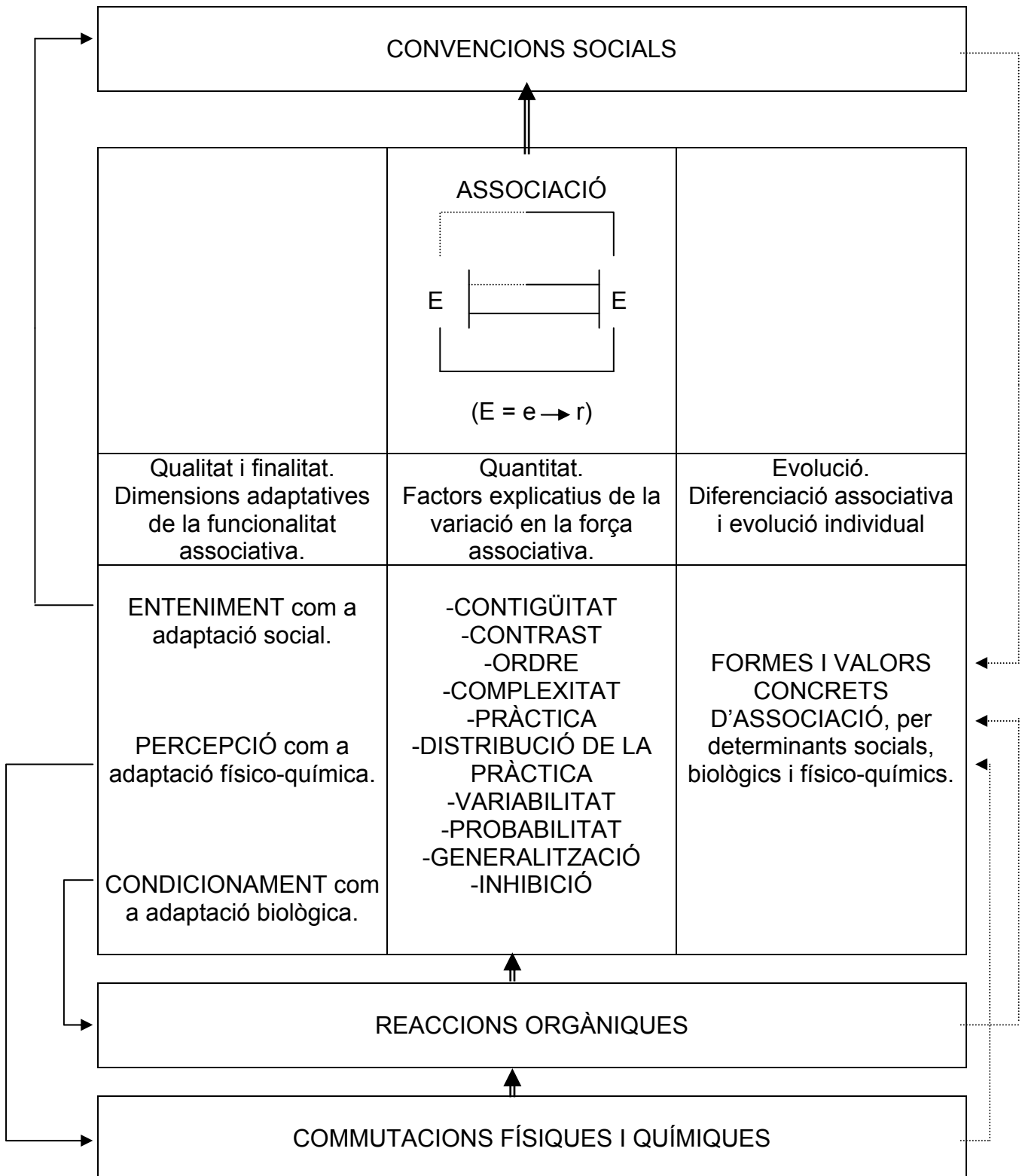
La segona causa és la material, és a dir la relació de dependència funcional dels fenòmens psíquics respecte dels biològics. És el que es correspon, en la definició de més amunt, amb la idea que partim de l'existència d'organismes per parlar de psique. Cada reacció orgànica i totes elles en el seu funcionament organitzat, són causa o condició material per a l'existència de l'associació. En la Figura 2, ho representem amb la E majúscula d'Element, on cada "E" representa una reacció orgànica ($e \rightarrow r$) o un conjunt d'elles. Queda molt clar que el funcionament del camp psíquic no pot ser mai entès a partir dels seus elements, encara que depengui d'ells com a condició material i en totes les determinacions concretes que aquesta condició material pot significar. Tornarem sobre això en parlar de la causa o determinació eficient.

La tercera causa és la final, és a dir la relació de dependència funcional que mostra com l'adaptació al, dit tradicionalment, "entorn" o "medi" és adaptació als tres universos funcionals amb els que es roba cada organisme que neix: els universos vital, material i social. Adaptant-se a ells, l'organisme construeix els condicionaments, les percepcions i els enteniments, respectivament, que defineixen els fenòmens psicològics més bàsics, a nivell qualitatiu.

Amb les tres causes referides i amb el desenvolupament en base als nivells, funcionals, paràmetres i finalitat adaptatives es disposa ja d'un entramat conceptual que, a banda de fer front a la realitat dels fenòmens psicològics, organitza ja el discurs psicològic d'una manera

coherent i fàcil de traduir als plans d'estudis. Cosa que volem destacar especialment ja que estem escrivint en una revista d'ensenyança de la psicologia.

Figura 2. Representació general del camp psicològic.

La quarta causa a considerar és el que en la ciència actual i, mes concretament, en el model teòric de camp, anomenem "factor" o "variable". Ambdós conceptes fan referència a les característiques concretes de la relació associativa, les quals comporten canvis quantitius en la seva força o variació quantitativa. Els models teòrics de Köhler (1929/1967) i de Kantor (1967/1978) contemplaven ja la dimensió quantitativa com a fonamental de cara a la construcció d'una ciència psicològica normal. En el nostre desenvolupament del model de camp hem fet una definició netament funcional i els hem agrupat en tres grups. Factors Estructurals –Contigüïtat i Contrast entre els elements, i Complexitat i Ordre en els compostos associatius. Factors Històrics –Pràctica d'una relació associativa, Distribució d'aquesta pràctica, Variabilitat dels valors de relació i Probabilitat de la presència dels elements del camp associatiu-. Factors Situacionals –Generalització com a separació d'un Element respecte de l'esperat i Inhibició com a presència d'un element estrany en una relació (Roca, 2006).

Aquests factors són els que es troben en diferents pràctiques d'investigació psicològica i són referits per la majoria de teories encara que poden presentar diferents noms i tenir valoracions diverses. El Model Teòric de Camp el que pretén és mostrar l'existència d'aquesta causa de variació en el camp psíquic, mostrar la interdependència de factors, unificar el discurs quantitatiu a partir de les concrecions dels factors i les seves interaccions i, evidentment, organitzar l'ensenyança de la psicologia en això que ens permet parlar de l'anàlisi del "quantum" i de lleis psicològiques amb tota normalitat científica explicativa. Cal dir, a més, que la consideració de tots aquests factors i la seva interdependència ha de constituir una base sòlida de cara a organitzar la didàctica de l'ensenyança.

La quinta causa és l'eficient, causa que sovint rep el nom de determinant. Es tracta de la relació de dependència funcional dels fenòmens bàsics psicològics –condicionament, percepcions i enteniments- i dels factors de camp, respecte de les dinàmiques funcionals social, biològica i físico-química; relació de dependència que permet explicar la concreció d'aquells fenòmens bàsics i dels factors en cada individu particular. És el que en la Figura 2, representem al costat dret del diagrama. Amb aquesta causa completem el discurs explicatiu psicològic ja que, a la definició qualitativa i quantitativa dels fenòmens, s'hi afegeix l'explicació de la singularitat amb què aquests fenòmens es presenten en cada individu i evolucionen al llarg de la seva existència o en determinats períodes.

Com a exemple il·lustratiu d'aquesta proposta d'estructura explicativa de camp, pensis en l'ansietat. L'explicació d'aquesta emoció psicològica requereix atendre a una relació associativa per la qual un element neutre esdevé associat a un element reactiu que provoca dolor, donant-se un condicionament. Dolor seria la resposta incondicionada a un estímul que danya l'organisme. L'ansietat seria el dolor condicionat. Aquesta ansietat pot variar en força en base a qualsevol factor o interacció entre ells, per exemple en base a la contigüïtat entre els elements del camp associatiu o en base al factor de generalització que fa que elements similars al condicionat esdevinguin també ansiògens. Finalment, l'ansietat pot obeir a determinants socials –ansietat lligada al concepte d'infern-, a determinants biològics –aliments que en una dinàmica digestiva han esdevingut nocius- o fins i tot a determinants físics –la textura d'un terreny es pot relacionar amb una caiguda i provocar igualment ansietat. Sense voler aprofundir en la temàtica ni en l'exemple diem que totes les dimensions causals són necessàries per a explicar una ansietat concreta, en un individu, ja que hi ha una associació, basada en unes reaccions orgàniques, que es donen per mor d'adaptar-se a les condicions de vida Condicionament. I hi ha factors que expliquen la variació en l'ansietat i hi ha determinants diversos d'aquesta.

Mirant el conjunt de la Figura 2, queda clar que els fenòmens biològics són la base material dels psicològics però, a la vegada, els físics ho són dels biològics i, el que és més important, els psicològics ho són dels sociològics. A la vegada, la dimensió ajustativa de la funcionalitat associativa torna a posar en relació de dependència funcional els fenòmens psicològics respecte dels altres fenòmens naturals. I encara, la determinació eficient mostra com els fenòmens psicològics bàsics depenen també d'aquelles mateixes funcionalitats en un altre ordre de dependència. En el text que ha servit de referència (Roca, 2006) hem realitzat una justificació més àmplia i il·lustrada d'aquest plantejament explicatiu. El nostre objectiu aquí, s'ha limitat a presentar el camp psicològic i apuntar la seva bondat de cara a organitzar la psicologia i situar-la entre les altres ciències naturals.

El concepte de camp com a alternativa al de sistema

Els conceptes d'estructura i sistema han vingut essent utilitzats a bastament en la ciència actual d'una manera que ja sembla inevitable, encara que els sentits que han pres són diversos. En un sentit que cal considerar negatiu per al progrés del coneixement, s'han desenvolupat en termes de diagrames de blocs d'inspiració cibernètica, o mecànica en general, i han donat peu als típics diagrames plens de rectangles o quadrats, rodones i fletxes, que volen significar el conjunt de coses a tenir en compte i com s'afecten mútuament. Han sorgit així una sèrie il·limitada de representacions de fenòmens i de interdependències de tot tipus les quals més que contribuir a una teoria general de sistemes tal com hauria volgut Bertalanffy (1968/1976), han significat una aproximació més aviat descriptiva –que no funcional- a la realitat dels fenòmens, sense possibilitat d'integrar-los en una teoria unitària. Pel que fa a la psicologia, en concret, cal dir que no ha sortit ben parada d'aquesta tendència ja que, a partir del seu ús per part de psicòlegs cognoscitivistes com el mateix Piaget, han sorgit unes formulacions clarament especulatives sobre entitats i mecanismes mentals, abonant el dualisme i tornant la psicologia incompatible amb una ciència multifuncional de caire naturalista.

Els conceptes d'estructura i sistema, quan s'han formulat en termes de patrons de relacions funcionals, tenen més interès ja que eviten el caure víctimes de les metàfores mecanicistes i s'obren a plantejaments més dinàmics i interactius, propis del que ha de ser una ciència natural. El model de camp és, en aquest sentit, un model clarament estructural i sistèmic. És un model que entén que cal tenir nocions d'estructura i entén, a més, que cal avançar cap una formulació general de la ciència amb conceptes integradors. Aquest objectiu, cal dir-ho, és plenament congruent amb la idea que la realitat natural és un sistema de relacions i d'interdependències funcionals tal, que no és possible entendre el seu funcionament sense atendre a la globalitat de la estructura o el sistema de relacions que presenta.

El plantejament del model de camp que hem esbossat aquí i que volem per a la psicologia i per a la ciència, en general, és un model que incorpora el concepte de causa d'una manera decidida com a concepte comú per a conceptualitzar les relacions a tots els nivells funcionals i en la seva interdependència. Mirant, novament, la Figura 2, s'observa que les cinc causes referides permeten tenir una visió d'estructura funcional dels fenòmens psicològics però, a la vegada i això és el que interessa notar ara, les cinc causes referides poden ser desenvolupades a cada un dels altres nivells funcionals –físico-químic, biològic i social- de tal manera que en pot resultar una noció clara de sistema de relacions comú que accepta, a la vegada, la diversitat i la unitat funcional. Amb les mateixes causes, per dir-ho així, abastariem tots els fenòmens naturals, i el sistema de relacions comunes a tots ells serien precisament les causes.

Seria fantàstic que la psicologia es mogués cap aquests plantejaments ja que significaria que avançaria cap al seu reconeixement com a ciència natural i cap a la integració del seu discurs en un sistema explicatiu integrat de la ciència. Els professors de psicologia hi tenim molt a dir, però també els professors d'altres ciències que han d'abandonar vells prejudicis sobre la psicologia i han d'optar per un llenguatge funcional integrador, atenent als diferents nivells funcionals que hi ha en la naturalesa i a la seva interdependència. També ells s'haurien de moure cap a un discurs funcional plenament naturalista. Esta clar que, arribats a aquest punt, anunciem una temàtica d'un interès evident per a la ciència en general. Aquest, però, seria l'objectiu d'un altre treball.

Referències bibliogràfiques

- Bertalanffy, L. V. (1968/1976). *Teoria general de los sistemas*. México: Fondo de Cultura Económica.
- Bou, J. M. & Roca, J. (1998). Una proposta de test d'intel·ligència esportiva (TIE). *Apunts d'Educació Física i Esports*, 53, 75-82.
- Cabedo, J. (2005). *L'evolució de l'equilibri durant el cicle vital*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona.
- Caparrós, A. (1984). *La psicología y sus perfiles*. Barcelona: Ceac.
- Kantor, J. R. (1967/1978). *Psicología Interconductual*. México: Trillas.
- Köhler, W. (1929/1967). *Psicología de la Configuración*. Madrid: Morata.

- Montilla, M. J. (1998). Medición del ritmo mediante la sincronía. Propuesta de una Bateria de Tests. *Apunts d'Educació Física i Esports*, 53, 61-75.
- Morales, J. (2006). *Motricidad y cognición. Un estudio empírico*. Tesis doctoral. Universitat de Barcelona.
- Roca, J. (1988). On the Organism and the Environment. *Behavior Analysis*, 23 (3), 101-105.
- Roca, J. (1993). El papel de las instituciones cognoscitivas en la ciencia psicológica. *Revista de Psicología general y aplicada*, 46, 365-370.
- Roca, J. (2001). Sobre el concepto de "proceso" cognitivo. *Acta Comportamentalia*, 9, 21-31.
- Roca, J. (2006). *Psicología. Una introducció teòrica*. Girona: EAP-Documenta Universitaria.
- Turró, R. (1925). Diàlegs sobre coses d'art i de ciència. *Revista de Catalunya*, 2, 1-12; 105-116; 313-324.